

Підюков П. П. - провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Устименко Т. П. - професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ КОРУПЦІЙНИМИ ПРАВопорушеннями

Соціально-економічна та криміногенна ситуація в Україні засвідчує, що корумпованість певних прошарків вітчизняного суспільства досягла такого рівня, який негативно впливає на рівень її політичного, економічного, соціально-демографічного та культурного розвитку, а вчинені на її ґрунті тяжкі й особливо тяжкі злочини значно підривають авторитет нашої держави на міжнародному рівні, створюючи реальну загрозу її національній безпеці.

Невпинне поширення корупції в країні зводить практично нанівець результативність здійснюваних реформ, ставить під сумнів реальність гарантованого Конституцією України соціального захисту наших співгромадян, а також інших прав і свобод людини, передбачених розділом II Основного Закону України [1], здійснення і дотримання яких має забезпечувати держава [2, с. 10].

Соціальний захист кожної особи як одне з головних завдань правової держави безпосередньо пов'язаний з такою категорією, як мораль.

З огляду на стан соціальної захищеності особи в суспільстві визначають його моральні засади, тобто соціальний захист є своєрідним критерієм зрілості такого суспільства і власне держави [3, с. 37-38].

У разі порушення законних прав і свобод людини держава гарантує їх соціальний захист та відновлення, відшкодування заподіяної шкоди як у судовому порядку, так і через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, і навіть у відповідних міжнародних судових установах чи органах міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Конституція України й чинне вітчизняне законодавство передбачають два різновиди шкоди, що підлягає відшкодуванню:

- а) матеріальну;
- б) моральну.

Згідно зі ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відшкодування шкоди за деліктним зобов'язанням є одним із ключових інститутів цивільного права, в якому особа, яка протиправно і

винно заподіяла шкоду особистості громадянина або його майну, зобов'язана її відшкодувати, а потерпіла особа має право на відшкодування заподіяної їй шкоди у повному обсязі.

Відповідно до ст. 1167 Цивільного кодексу України, підстави для відшкодування шкоди виникають за певних умов:

- наявності шкоди як наслідку порушення особистих прав і свобод особи;
- неправомірність рішень, дій чи бездіяльності заподіювача шкоди;
- причинного зв'язку між неправомірною поведінкою заподіювача шкоди та наслідками у вигляді заподіяння шкоди;
- винуватості заподіювача шкоди.

Зазначені умови є єдиними і обов'язковими, незалежно від того, внаслідок яких неправомірних дій (чи бездіяльності) заподіювача шкоди настала остання.

Тобто будь-яка матеріальна чи моральна шкода, спричинена внаслідок правопорушення, зловживання владою чи посадовим становищем, корупційного злочину, має бути відшкодована в розмірі й порядку, визначеному цивільним законодавством.

Слід підкреслити, що на відміну від відшкодування матеріальної шкоди відшкодування моральної (немайнової) шкоди є порівняно новим інститутом, уперше закріпленим на законодавчому рівні в Конституції України (1996 р.), а згодом - у ЦК України (2003 р.).

Напевно, цим можна пояснити те, що за матеріалами вивчення понад 100 кримінальних проваджень про корупційні правопорушення, що перебувають у слідчих підрозділах Національної поліції України, майже в кожному другому було виявлено позови про відшкодування матеріальної шкоди. Водночас щодо ж відшкодування спричиненої злочином моральної (немайнової) шкоди - ми не виявили жодного цивільного позову.

Певною мірою причиною такого становища є те, що методика обчислення розмірів завданої моральної шкоди чи грошової майнової компенсації під час її відшкодування донині відсутня. Якщо обсяги й розмір компенсації майнової шкоди або шкоди здоров'ю (в частині майнових наслідків) визначені законом (більш того, розмір майнової шкоди, що підлягає відшкодуванню, об'єктивно існує зазвичай у вигляді ціни речі або розміру витрат), то від регулювання чіткого механізму, розміру відшкодування моральної шкоди законодавець відмовився, доручивши їх встановлення на розсуд суду.

На жаль, не надає відповідних роз'яснень у визначеному форматі і Пленум Верховного Суду України, зокрема його Постанова «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 [4].

Цілком зрозуміло, що визначення розміру відшкодування завданої корупційним правопорушенням моральної шкоди напряму залежить від характеру й обсягу, глибини страждань (фізичних, моральних, психічних тощо), яких зазнала потерпіла особа, характеру її немайнових втрат і інших обставин.

Адже немає (і наряд чи можливе існування) точних критеріїв майнового чи грошового виразу душевного дискомфорту, болю, страждань

від приниження честі чи гідності, які переживає потерпілий, який, до речі і сам не може визначити розмір завданих йому моральних збитків і належно оцінити їх грошовим чи майновим еквівалентом.

Слід погодитись з авторами, які вважають, що в таких випадках суд має виходити із засад розумності й справедливості [5, с. 125].

Та все ж оптимальним і доцільним вважаємо невідкладне прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б чітко врегулювали механізм і порядок відшкодування моральної шкоди, розв'язавши тим самим досить непросту проблему, що назріла в слідчій і судовій практиці з викладених вище питань. Завдяки цьому буде відкрито певний правовий простір для їх практичного розв'язання, широкого використання, зокрема у кримінальних провадженнях, у тому числі антикорупційного спрямування, що сприятиме й посиленню відповідальності за шкоду, спричинену злочинами, які вчиняються на корупційному ґрунті та іншими протиправними діями, їх запобіганню і профілактиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. - Харків : Одіссей, 2006. - 48 с.
2. Пилипенко П. Д. Право соціального захисту України / П. Д. Пилипенко. - Київ : ІнЮре, 2014. - 480 с.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. - Київ : Знання, 2005. - 381 с.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>. - Назва з екрана.
5. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / уклад.: С. Е. Демський, В. С. Перепічай, В. А. Скоробагатько та ін. - Київ : Юрінком Інтер, 2001. - 624 с.